Descartes [ETF UK]

Ladislav Hejdánek

jedná se o část původního dokumentu:

Descartes [ETF UK]

- seminář, česky, vznik: 19. 1. 1990
- seminar, Czech, origin: 19. 1. 1990

Descartes [1990]

[strojový, neredigovaný přepis – model Gemini Pro 3 preview]

19. 1. 1990

Zároveň pro filozofii platí, že základy filozofie nemohou být plurální. Nemohou to být základy roztříštěné, rozdělené na mnoho drobných kořínků, které by byly nijak nespojeny a teprve dodatečně by rozum je nějak měl spojovat. Nýbrž jestliže to takto identifikuje, tak přinejmenším tyto dvě otázky tvoří základ pro celou filozofii, ne tak jenom, že by byly jednou z částí. Možná, že tam patří ještě něco jiného, ale pak, protože jde o základy filozofie, tak každý ten základ je sám o sobě schopen založit filozofii. Není to tak, že teprve nějaké množství, nějaká pluralita nebo nějaká množina základů by teprve byla dostatečná. Každý ze základů filozofie, jestliže to opravdu je základ filozofie, je schopen založit filozofii. Právě to je to, čím se filozofie liší od vědy.

Teď tam říká ještě další věc, že v Rozpravě o metodě se nezabýval, dokonce nešlo mu o to, aby se tam zabýval těmito otázkami, to jest základem filozofie, to jest první filozofií, aby se tím zabýval důkladně. Tím říká, že ta Rozprava o metodě nestačí. Že to je jenom jakýsi úvod, jakýsi první rozběh, ale že to sám nevidí jako dostatečné. To byl můj důvod, proč jsem doporučil, abychom četli tuto knížku a nikoli Rozpravu.

Jestliže sám Descartes ovšem má za to, že Rozprava nestačila a tato knížka tedy znamená, že se tím zabýváme, nebo on, že se tím chce zabývat spolu se čtenářem, to jest také s námi, důkladněji, tedy je to důvod pro nás a ospravedlnění toho, že můžeme zatěžovat každou formulaci, každé slovo. Že to nesmíme a nebudeme brát přibližně, že nebudeme Descarta vykládat tak, že ho budeme domýšlet, že tohle chtěl říct, ale řekl to trošku nešikovně, tak my to řekneme lépe. Nýbrž my naopak půjdeme na ty jeho formulace tak, že když tam najdeme chybu, tak okamžitě se do toho budeme trefovat s tím rizikem, že se ukáže, že má on pravdu a ne my. Ale budeme to zatěžovat na plnou míru. Nikoli tak, že bychom to jen tak přečetli a teď tak přibližně si mysleli, co asi měl na mysli. Nikoli, takto číst nebudeme.

A protože Descartes říká, že tam chce o těchto otázkách pojednat více než jednou – to je pořád první odstavec, doufám, že to sledujete – konec, usoudil, že je nutno o nich pojednat víc než jednou. Je pravděpodobné, že ani tato studie není definitivním vyřízením těch otázek. Samozřejmě na jiných místech najdeme, že také opravdu jednak Descartes si to nemyslí, jednak že už se k tomu ještě bude vracet v jiných svých textech.

To znamená, že k důkladnému studiu tohoto textu je zapotřebí znát jak tu Rozpravu, tak zejména jiné spisy. Ovšem to tu dělat nebudeme. To nepatří k seminárnímu čtení, srovnávat s jinými texty. To by mohl být takový postgraduální seminář, kde už se předpokládá to, co děláme my tady teď, že už je zvládnuto. Čili my se nebudeme zabývat ničím jiným než formulacemi, které jsou v tomto textu. Výjimečně možná někam skočíme, ale jenom proto, abychom osvětlili tento text, a ne abychom rozvíjeli nějaké jiné myšlenky.

Opatrný Descartův postup. Mimochodem, v čem je opatrný? Už říkám, že je opatrný. Co byste uvedli, z čeho je jasné, že Descartes je ve svém počínání filozofickém opatrný? To musíte číst líp ten text. Tohle musíte mít, to vám musí naskočit hned. Musíte být aktivnější. Prosím.

Jiný hlas: Že se snažil nezabývat se tou první knížkou v podstatě...

Správně, to je jeden důvod. Na zkoušku. A teď co s touto knížkou? Proč je opatrný s touto knížkou?

Jiný hlas: On to vydal, prosím, jako konečné vyřízení těch všech věcí.

To je věcná opatrnost. Ta je v pořádku, ale já mám dojem, že opatrný jako člověk, jako publicista, jako občan. On to především v rukopise poslal několika lidem, aby mu to posoudili. A jakým lidem to poslal? Samozřejmě takovým, kteří byli schopni tomu rozumět, ale zejména kteří měli postavení a on si tím zajistil jejich podporu v eventuálním a oprávněně očekávaném zápase. A ještě další věc. On to píše latinsky. Proč to píše latinsky? To tam zdůvodňuje.

Jiný hlas: Aby to nečetl každej.

Přesně, aby si nemohl každej myslet, že do toho může klafat jenom proto, že umí francouzsky. On tím vybírá vzdělance. Zda oprávněně, hned se k tomu vrátíme. A ještě snad někdo tam najde něco, jak je opatrný?

Tak k tomu, to najdeme ještě později. Já myslel, že si toho někdo všiml, ale vy taky nevíte, jak to budeme dělat, takže to se učíme všichni dohromady. Všimli jste si v předmluvě nebo eventuálně četbou další knihy, jaký je odstup mezi latinským a francouzským vydáním? To je taky důležité. I když okrajově. Na to si musíte vždycky dát taky pozor, když studujete nějaký text nějakého filozofa, vědět, kdy ten text byl publikován a v těch starších dobách jako u Descarta je to strašně důležité také, kdy byl psán. Páč mezi napsáním a publikováním mohl uplynout, podobně jako v našich časech, které se vrátily do té doby jakoby, mohl uplynout značný čas. Čili nelze se ani spokojit jenom s datováním vydání, nýbrž vědět, kdy to asi psal.

Jaký je rozestup mezi vydáním latinského a vydáním francouzského textu? Nesledovali jste to? To je pokyn, že to vždycky máte sledovat, a tady také. Latinsky to vyšlo v srpnu 1641 a za necelý rok, za tři čtvrtě roku přibližně, ve druhém vydání latinsky. Kdežto francouzsky to vyšlo až pět let po tom druhém vydání, čili o šest let později než to latinské první vydání. A francouzsky už se to nejmenovalo „Meditace o první filosofii“, nýbrž „Metafyzické meditace“ (Méditations Métaphysiques).

Opustíme tedy otázku taktiky esejisty, spisovatele či publicisty, který se obává, že to vyvolá – tenkrát samozřejmě těch procesů a všelijakých odsouzení knih bylo tolik, že každý, kdo něco napsal, s tím musel počítat. Čili to není proto, že by Descartes byl „srab“, nýbrž každý rozumný člověk musí předvídat, k čemu může dojít, a musí už teď připravovat obranné pozice. To musí dělat každý a filosof tím spíš. Filosof víc než jiní má odhadovat budoucnost, počítat s tím, co přijde, a připravovat se na to.

Tedy necháme-li stranou ty otázky taktické a zůstaneme jen u těch argumentů, které byly vysloveny – teď jsme naznačili leccos z toho, co asi měl Descartes na mysli, ale co v té předmluvě neříká, co z toho jen vysuzujeme – když zůstaneme jenom u těch argumentů, které on sám říká, tak stojí za to se zastavit právě u toho, co jsme tady už zmínili. Totiž že to vydal latinsky, „aby ti, jimž k tomu schází schopnost, si nemysleli, že se také mohou na tu cestu vydat“. Ten překlad není správný a já vám hned ukážu proč. Má někdo ten francouzský text tady a kontroloval to? Nikdo. Tak vám to budu muset říkat sám.

Tedy především jde nám teď o otázku takzvané esoteriky a exoteriky ve filosofii. Vy jste si možná někteří z vás už přečetli tu vzpomínkovou brožurku o Rádlovi k těm výročím před pěti šesti lety. A tam jedna kapitolka je o tom, jak si Rádl představuje lidovost ve filosofii. A jak říká, odhaduje budoucnost tak, že čím víc bude lidstvo pokračovat, tím bude muset být a bude filosofie lidovější. To neznamená vulgarizaci filosofie, to neznamená popularizaci filosofie, nýbrž to znamená, že se stane záležitostí nejširších lidových vrstev.

To je argument, který připomíná něco, co známe z církve. Církev také nemůže žít jenom svými teology, ale musí žít nejširšími vrstvami církevními, svými sbory a všemi lidmi. Evangelium, které by bylo pouze předmětem studia a přemýšlení v hlavách několika desítek teologů, eventuálně i třeba

všech farářů, nestačí. To se musí stát obsahem nebo alespoň podkladem pro to, co budou říkat ve svých sborech. Samozřejmě ve svých sborech nemohou recitovat Bartha nebo Bultmanna a podobné myslitele teologické, nýbrž musí se znalostí těchto teologů říkat něco, co těm lidem mohou říct tak, aby tomu rozuměli. A přitom to ale nesmějí rozmělňovat, dělat z toho kašičku, dělat z toho řídký odvar.

To je problém, který je naprosto analogický v církvi i v tom, jak si Rádl představuje budoucnost filosofie. Tedy že ta filosofie musí být lidová, to znamená, že se musí stát tak záležitostí všech občanů, všech lidí, všech členů společnosti, jako se teologie stává záležitostí všech členů církve. Nesmíme to tedy chápat tak, že by šlo o nějaké rozdělení exoteriky a esoteriky, a že by tady byla nějaká různé úrovně zasvěcení a podobně. Právě toto v dějinách křesťanské církve bylo zlikvidováno, překonáno. Teologie není esoterická složka křesťanství.

Tak já to říkám prostě proto, poněvadž bývá zvykem, a to jak na straně veřejnosti, tak na straně filosofů, že se mezi těmi, kdo filosofii pěstují, a mezi tím „profanum vulgus“, jak se kdysi říkalo, mezi sprostým davem, dělá jakási přehrada, jakási propast nepřekročitelná. A nebo když překročitelná, tedy jenom za cenu, že ta štěňátka požírají jenom ty drobty padající ze stolu jejich pánů. Tak tohle to říkám, aby to každý vypudil ze své hlavy. Ale je jasné, že ten Rádl má na mysli něco, co je v rozporu s tím, co tady čteme u Descarta. A abychom přesně věděli, co u toho Descarta je, tak se podíváme na ten originál.

Zdálo by se totiž – nebo je to spíše evidentní, mluví se o tom ve všech dějinách filosofie – že Descartes má sloh, který je velmi srozumitelný. A jeho texty, ať už tento nebo Rozprava třeba, odedávna jsou považovány za velmi vhodné pro proseminář. A my bychom vlastně tento seminář měli považovat za proseminář, protože to ještě zdaleka není na úrovni semináře. Tam se předpokládá, že už jsou lidé, kteří prošli jedním nebo dvěma semináři, a to s úspěchem. To se o vás nedá předpokládat. Tak spíš by to byl proseminář. Bývá zvykem na proseminářích začít takovými mysliteli, jako je třeba Descartes nebo jako je Hume. To jsou myslitelé, kteří píší velmi jasným slohem. Je to dobré ke čtení, také Platón je k tomu vhodný a podobně.

Patočka měl k Descartesovi nějakou nedůvěru, nikdy jsem nezažil, že by na semináři četl Descarta. Je to pravděpodobně proto, že pracoval fenomenologickou metodou na základě Husserla a Husserl interpretuje Descarta způsobem, který se pronikavě liší od tradičního způsobu interpretace. Proto se obával, že kdyby se svými mladými studenty v prvních ročnících probíral Descarta tradičním způsobem jako vhodnou četbu pro začínající, měl by potom strašlivou práci převést je na tu komplikovanější, husserlovskou interpretaci. Nejspíš to bylo tím. Takže já jsem zažil četbu Platónových dialogů, třeba Lacheta, nebo jsme četli Humea, a dokonce ty zpopularizované texty staršího Humea, nikoli Treatise a podobně. Ale obecně se četba Descarta považuje za velmi vhodnou pro první semestry.

Tedy když tam Descartes říká, že nemá být každý připuštěn k té četbě, aby si nemyslel, že je schopen do toho mluvit, má na mysli docela konkrétní nebezpečí. Ne že by mluvil do něčeho, čemu absolutně nerozumí. To většinou lidé, když poznají, že je to vysoce esoterické, tak se do toho nepouštějí. Když začne diskuse teoretických fyziků, jistě se jim do toho nebudou pouštět lidé, kteří o fyzice a matematice nemají páru. Ale právě proto, že Descartova filozofie pracuje s jazykem tak zřetelným a jasným – vždyť tím základním požadavkem, postulátem Descartovým, je *clare et distincte*, jak možná byste měli vědět z dějin filozofie. To jest *clare*, jasně, zřetelně, a *distincte*, přesně oddělit, odlišit, vyhnout se konfuzím. To je požadavek racionalismu: mluvit *clare et distincte*.

A tedy jaký může být jediný možný způsob, jak zabránit lidem, aby do toho mluvili, aby se do toho pletli jako bez dokuželek? Tím, že se použije latiny. Protože tam se předpokládá, že kdo uměl v té

době latinsky, byl jakýs takýs vzdělanec. Jaký, to už je další záležitost, ale jakýsi předběžný výběr to byl. Samozřejmě prostý člověk neuměl latinsky. Je ale tohle dobrý výběr? Můžeme akceptovat toto hledisko? Jako kdybychom dneska řekli, že ti, kdo se chtějí zabývat filozofií, musí umět přinejmenším dva nebo tři světové jazyky? Mají umět, bylo by to správné a bude to nutné, ale z jiných důvodů, než aby se omezil počet těch, kdo budou klafat do filozofie. Vždyť spousta lidí, kteří ovládají jazyky, není připravena pro filozofii o nic lépe než ti, co umějí jenom svůj rodný jazyk.

Čili toto hledisko, pokud už nemluvíme o tom, co bylo, nýbrž co je tam formulováno, nemůžeme vzít vážně. Ale důležité je – a kromě toho je tu připomínka Rádla – jestliže má být filozofie lidová, znamená to, že musí mluvit lidovým jazykem. Stejně jako pro církev platí, že bohoslužby se mají dělat jazykem národním a nikoli latinsky, tak podobně se také filozofie musí provozovat na základě jazyka domácího a nikoliv jen v jazyce cizím. Tohle si filozofové uvědomovali v době po Descartesovi. Víte, že třeba Leibniz považoval svou rodnou němčinu za jazyk zcela nevhodný pro filozofii, a proto všechny své závažné texty psal buď latinsky, nebo francouzsky, ačkoli to byl Němec. Později Němci začali poznávat a prosazovat, že němčina je velmi vhodný jazyk pro filozofii, a takový Heidegger došel až k tomu, že němčina je, jak říká, *gleichursprünglich* s řečtinou. To znamená, že je stejně původní jazyk jako řečtina a že tedy v tomto jazyce je možno filozofovat lépe, hlouběji a v důvěrnějším kontaktu s jazykem, protože ten kontakt filozofie s jazykem musí být důvěrný. Filozofie nemůže nedbat jazyka, s nímž pracuje. Proto jsou filozofické překlady *a limine* problematické, jak teď právě uvidíme.

Tedy ta otázka je stanovení prahu kompetence pro ty, kdo studují, přemítají a diskutují filozoficky. To stanovení prahu kompetence je ve filozofii daleko větším problémem než v odborných vědách. V odborných vědách stačí několik otázek a okamžitě vidíte, jestli je dotyčný orientován, nebo není, jestli studoval, nebo nestudoval. Ve filozofii je to komplikovaná věc, protože vzdělanostní báze nemá zdaleka tu důležitost jako ve vědách. Největší důležitost je vždycky třeba připisovat té myšlence. Ta myšlenka může být elementárně důležitá, přímo epochálně významná, i když je ten myslitel zcela nevzdělaný. Ale samozřejmě je ta nevzdělanost vždycky na závadu, protože nevzdělaný myslitel, když na tu geniální myšlenku přijde, si ani není vědom, že to je geniální myšlenka. To může vědět jedině, když má srovnání, a protože je nevzdělaný, tak srovnání nemá. Nikdy ten nevzdělaný myslitel neví, zda neobjevuje Ameriku, zda neformuluje něco, co už bylo vyvráceno ve starém Řecku. Prostě to neví, zdravý rozum mu tuhletu informaci nedá. Proto sice je pravda, že prakticky každý myslitel může přijít na velkou myšlenku, ale můj výklad a některých dalších je ten, že to není jeho produkt. Velké myšlenky jsou něco, co nás napadá, co padá odkudsi shůry do naší hlavy, a my jsme jenom tlumočníci té velké myšlenky. Tedy není to tak, že si někdo vymýšlí tu geniální myšlenku. Když mu geniální myšlenka napadne – to už to české slovo ukazuje taky, že na něho padne – a pak on má být dostatečně vzdělaný, ale také pohotový, to jest má být schopen naslouchat. To je zas problém té vzdělanosti. Když je někdo hodně vzdělaný, tak toho hodně ví a ty myšlenky, ty nápady, se k němu přes to všechno, co ví, neproderou. Takže mnoho vědění už ve starém Řecku bylo rozpoznáno jako nebezpečí pro filozofii.

A rozlišovalo se to. Mnoho vědění a moudrost jsou od sebe daleko vzdáleny. Jsou lidé, kteří toho vědí ohromné množství, mají velikánskou kapacitu paměti, ale nedávají si věci dohromady. Čili takoví lidé pro filozofii nemají předpoklady. Ale zase na druhé straně lidé, kteří mají jenom vynikající předpoklady, takřka přirozené, a nejsou dost vzděláni, tak ani nevědí, jaké nádherné myšlenky jim napadly, a nevědí, které z nich jsou cenné a které ne, protože nemají srovnání. Proto to musí být oboje dohromady.

Teď se tedy vrátíme. Ta nesnáz té kompetence ve filozofii je veliká, ale Descartes nemluví o kompetenci. Kompetence je totiž záležitost normativní nebo týkající se norem. Pro kompetenci je

třeba mít nějaká kritéria, která jsou stanovena. Ale Descartes nemluví o kompetenci, ačkoliv tady v tom českém překladu je to přeloženo tak: „ti, jimž k tomu chybí schopnost“.

Je otázka, co to je schopnost. Je to dvojsmyslné, dvojznačné. Schopnost může být chápána jako nějaká přirozená schopnost – to slovo přirozené nemám rád, to už jsem říkal, ale tady nám to pomůže na okraj – cosi, co souvisí s takovou nějakou talentovaností danou jednak geneticky a jednak snad i společensky. Když je někdo „zkažený pes“ od začátku, tak už s ním nic nepořídíte. Když je někdo od dětství zkažen zbytky hluboce, hrubě nesprávné filozofie, tak je obtížné s ním vůbec něco dělat, vůbec ho k té filozofii přivést. A takových lidí je mnoho. Ti potom ve filozofii při sebevětším vědění fungují jako ti psi v kuželkách.

Nebo to může znamenat schopnost vysloveně založenou osobně historicky. To znamená na tom, jak je ten člověk vzdělán, na tom, jak ty své přirozené schopnosti kultivoval, jak jim dal nějakou formu, jak se zapojil ve svém myšlení do nějaké tradice a podobně. To je také možno považovat za schopnost. Ale Descartes nemluví o schopnosti, nýbrž mluví o *faiblesse de l'esprit*. To znamená o slabosti ducha.

Co to je slabost ducha, nemůžeme v tomto textu hned vysoudit, a k tomu je zapotřebí číst nejenom tuto knížku, ale mnoho dalších knížek u Descarta. Slabost ducha nelze interpretovat jenom geneticky, a ani jen sociálně nebo osobně historicky. Zůstaneme nyní u toho výrazu a nebudeme zatím vkládat přesný smysl do toho, co nám vypadá trošičku konfúzně – slabost ducha. Tedy: „Ti, kteří jsou slabého ducha, aby si mysleli, že se na ni mohou také vydat,“ nikoliv „kterým k tomu chybí schopnost“. To je posun, a to velice povážlivý posun. Je to nepřesný a zavádějící překlad.

A teď se můžeme znovu zeptat, zda je tomu tak, že Descartes mohl mít na mysli znalost latiny jako parametr síly ducha. Jistě ne v tom smyslu, že jakýkoli cizí jazyk by byl parametrem síly ducha, že bychom studium filozofie vyhradili jenom těm, kdo znají jiné jazyky. Latina tu má zvláštní význam. Dalo by se říci, ale to už je naše interpretace, to tam vkládáme, že pokud znalost latiny v té době mohla představovat nějaké kritérium pro ověření síly nebo slabosti ducha, pak nikoliv jenom jako jazyk, nýbrž to, co ten jazyk dokázal nebo čeho bylo pomocí toho jazyka možno dokázat ve filozofii.

V té době Descartes stojí na počátku nového věku, tak v té době znalost latiny znamenala znalost scholastiky. Tedy dalo by se říci, že Descartes předpokládá u svých čtenářů schopných přečíst ten latinský text, to první a druhé vydání, že jsou školeni scholastikou. A těmto lidem právě říká, že cesta, kterou jdu za rozvinutím těch myšlenek, je tak málo prošlapaná a tak vzdálená od obvyklé cesty, že a tak dále. Tedy proto tam toto je. Protože to je míněno na adresu těch, kteří jsou vybráni jako čtenáři už tím, že to je latinsky, a u nich se v naprosté většině případů musí předpokládat, že jsou školeni scholastikou.

Když už jsme u otázky toho jazyka, tak si připomeneme ještě další překladatelovo *faux pas*. Zdůrazňuji to tady také proto, abych vás – a to budu opakovat mnohokrát při každé možné příležitosti – přesvědčil, že čtení filozofických textů, má-li být řádným čtením, musí být čtením originálů a nikoli překladů. Na překlady nemůžete spoléhat. Tady vidíte jeden příklad, ale teď vám řeknu jeden mnohem těžší, hrubší příklad. Tady čtete – to je na straně 26 hned na začátku – první řádky. Je formulována námitka a potom jaksi odpověď na ni, ale to, co teď budeme číst, je společná báze toho namítajícího i autora, vůči němuž je námitka adresována. „Z toho, že lidský duch sám sebe pozorující, do sebe obrácený, pokládá se prostě za myslící věc, neplyne…“ a tak dál. Tady máte „lidský duch sám sebe pozorující, do sebe obrácený“. Vidíte, že snad ani v beletrii není možno takto špatně překládat. V originálu je: *L'esprit humain faisant réflexion sur soi-même*.

Za prvé, je tam slovo reflexe, nesmírně důležité pro Descarta, a to je vynecháno. Aby to bylo nahrazeno, tak tam jsou hned dva výrazy: „sám sebe pozorující“ a „do sebe obrácený“. Reflexe není ani pozorování sebe, ani obrácení do sebe. Oboje je hrubě zavádějící. My budeme překládat místo toho „lidský duch reflektující sebe sama“, protože nemáme vhodné české slovo. Reflektovat, reflexe, musíme užívat prostě tak. A navíc ještě v posunutém smyslu, protože nejde jen o Descarta, jde hlavně o německou filosofii, kde slovo reflexe – Hegelem především, ale i jinými, už Kantem – dostalo zas ještě nový význam, který není součástí francouzského *réflexion*. *Réfléchir* ve francouzštině znamená prostě přemýšlet, uvažovat, promýšlet věci.

V té francouzštině, právě proto, že je to odvozeno od latiny a že ten jazyk druhotný, sekundární, má tendenci utíkat od jazykových kořenů a připustit mnohem víc konvence do života jazyka, nabývají ty povrchní, druhotné, odvozené významy vrchu nad významy původními. Můžeme v tomto případě považovat za zásluhu německé filosofie, že se vrátila k těm původním kořenům slova reflexio. Slovo *reflexio*, jistě víte, to *flexio* je ohnutí, ohyb, a *re* znamená vždycky opakování, eventuálně něco zpět. To jsou dvě různé věci. *Re* může znamenat opakování anebo obrácení něčeho zpět, třeba redukce je vedení zpět – *duco* je vést, tak *reduco* je vedu zpět – anebo znovu vedu taky, ale tam to má význam toho vedu zpět.

V případě reflexe to má vlastně oba významy, jak jsme si vyložili. Jednak to je *flexe* – už sama *flexe* znamená jakýsi obrat. A obrat může být samozřejmě buď doleva, doprava, ale také v tomto případě obrat o 180 stupňů, to znamená zpět, to je ta *flexe*. A *re* znamená, že to lze opakovat. To jsme si ukazovali minule na Sokratově případu, že ten obrat pozornosti od předmětu našeho vědomí k vědomí samému se může opakovat dokonce tak, že můžeme obrátit svou pozornost od toho obracení pozornosti k tomu, co právě děláme, to jest, že obracíme pozornost k obrácení pozornosti.

Ono to vypadá trošku kuriózně, ale i literárně toho bylo mnohokrát využito. Vzpomněl jsem si, přinesu to někdy příště, jestli jste četli *Hostující profesory*, tak tam je krásná věc. Náhle mu napadlo: „Je-li možné, aby si ona myslela, co on si myslí, že ona si myslí.“ Takováhle věta tam je. To je normální legrační knížka určená k pobavení čtenářů a je tam tato vynikající věc. Takže to je jen nezvyk, ale děláme to každodenně. Jenom si to musíme uvědomit, to jest musíme udělat tu další re-flexi.

Je tedy vynechána ta reflexe. My budeme překládat „lidský duch reflektující sebe sama“. A musíme hned provést jisté upřesnění, které je vzhledem k tomu textu jistým anachronismem, ale je elementárně důležité, to jest pojetí reflexe. Tady to slovo v češtině nemáme, ale je v té francouzštině, musíme se tím zabývat. Descartes není jenom rozhodující postavou pro začátek formování nového pojetí subjektu, ale také pro začátek formování nového pojetí reflexe. Tak tady je ta druhá věc, musíme se tím trošku zabývat.

Vzniká totiž otázka – a teď bych vás prosil o jakousi zvýšenou pozornost, protože je to trošku komplikované – jakým způsobem se vůbec lidský duch (on tam mluví o lidském duchu, tak budeme mluvit také; jinak bychom mohli mluvit o subjektu, čili my někdy budeme používat slovo subjekt, když se nám to bude hodit, ale budeme stále mít na mysli to, co má on na mysli, to jest lidského ducha, také někdy mluví o duši, *esprit* nebo *âme*), zda se lidský duch a jakým způsobem může v reflexi stáhnout k sobě samému. Což předpokládá Descartes a my tady musíme provést určitou korekturu, abychom ji mohli provést. To jest, abychom přesně věděli, co říká, musíme vědět také, jaké chyby říká, jakou chybu dělá. Abychom věděli, proč je to chyba, musíme vyložit jiné pojetí, než je jeho.

Tak proto to dělám. My nemůžeme polykat prostě, co nám říká. My to musíme posoudit. My jsme dneska už v docela jiném století. Čili my, když to čteme, tak jsme to my, kteří to čteme. Já jsem vám říkal na začátku, že nesmíme zapomínat na to, že ke každé interpretaci patří ten interpretující. Čili my si teď musíme uvědomit, že teď co děláme, že se prosazujeme proti Descartovi. Ale to není jinak

možné. My nemůžeme Descarta číst a zapomenout, že jsme my my. To si může dovolit filolog, ale filosof ne, ten musí vědět, co dělá, když něco dělá. Takže musí sebe stále mít pod kontrolou. A když má mít sebe pod kontrolou, musí pořád vědět o tom, že je rozdíl mezi tím, jak myslí on a jak myslí ten Descartes. Je to jenom otázka poctivosti vyložit, z jakých pozic vycházíme, když chceme ukázat, že Descartes dělá chybu. Je to jasné, doufám. Když ne, tak mě prosím vás přerušte a vezmeme to důkladně. Kdykoliv se můžeme k něčemu vrátit. Já tím chci jenom zdůraznit, že to není od věci, když utečeme k něčemu jinému. Jenom si musíme být vědomi, že jsme utekli. Nesmíme to Descartovi vystrkat do bot.

Jinak sami musíme přesně vědět, kde jsou ty naše pozice. A protože vy těžko budete vědět, jaká je vaše pozice – poněvadž většinou žádnou v této věci nemáte, anebo když, tak diletantskou, čili neplatnou nebo problematickou – tak to musím udělat já za vás. Takže vy to budete sledovat a kontrolovat mě a tím se postupně naučíte také kontrolovat sebe.

Tedy Descartes se o této věci na daném místě nezmiňuje. To jest je to něco, co v tom textu není. Ale protože my vykládáme a protože jak tím citovaným aforismem Marquard učinil jasné – a my s tím budeme souhlasit – že totiž hermeneutika je umění, jak vydolovat z textu to, co tam není, tak my se teď budeme pokoušet vydolovat z toho textu to, co tam není. To jest, není řečeno. Ale je to tam, byť neřečeno.

--- další strana kazety ---

My to můžeme odhalit jenom tak, že přijdeme s nějakým lakmusovým papírkem. Když je prostředí kyselé nebo zásadité, tak to také není prostředí modré nebo červené. Ale ten lakmusový papírek buď zmodrá, nebo zčervená podle toho, jaké to prostředí je. Ale ten lakmusový papírek není součástí toho prostředí, ten musíme přinést. Tedy ten názor, s kterým přicházíme, je jakýmsi lakmusovým papírkem, který nám dovolí postavit otázku Descartovi, na kterou Descartes nemůže odpovědět, ale na kterou my můžeme odpovědět za něho tak, že to je v souhlase s tím, co tam řečeno je.

Tak to už dost toho mluvení o a teď k věci. Ačkoliv se tedy Descartes o tom nezmiňuje výslovně, je to věc zásadní, principiální a náleží k první filozofii. Další text navíc ukazuje, že Descartes si toho nebyl nevědom, nýbrž jenom to neřekl. Čili my se můžeme ještě navíc domnívat, že měl důvody, proč to neříci, ale že to věděl.

Celá Descartova koncepce je vlastně odpovědí na tuto jím nevyslovenou a námi nyní vyslovovanou otázku. My tuhletu otázku musíme vystopovat mezi řádky jako to, co v textu není, ale co vlastně měl do jisté míry Descartes na mysli nebo co mu bylo nějak přítomno, protože pak se ukáže, že tam nacházíme u něho odpovědi na to. Přesně řečeno, my když tu otázku nepostavíme, tak neodhalíme, jaký vlastně ten text má smysl. Ten plný smysl toho textu nám unikne, když nepostavíme otázku, kterou nepostavil výslovně ani Descartes.

První námitka, o které tady mluvíte, právě stále ještě ten začátek 26. stránky, se týká pojetí samotného lidského ducha, či přesněji jeho sebepojetí. Tady je důležitá věc: ten rozdíl mezi tím, jaké je pojetí Descartovo lidského ducha a jaké říká Descartes, že je sebepojetí lidského ducha. Tady jsou vlastně dvě pojetí. Descartes má jakési pojetí lidského ducha a potom tam má jisté pojetí sebepojetí lidského ducha.

Tohle musíme mít na mysli, když čteme to, co tam o lidském duchu říká. Tam je v jisté konfuzi spojeno tohleto dvojí hledisko a my to musíme odlišit, protože jde o odlišné roviny reflexe. Proto to nemůžeme jen tak logicky dávat dohromady. My musíme vždycky zjistit, který ten význam tam je

dominantní. Je to Descartovo chápání ducha, anebo je to Descartova interpretace toho, jak duch chápe sám sebe? Samozřejmě i to chápání Descartovo je jedním z případů, jak duch, totiž Descartes, chápe sám sebe. Ale to nesmíme dávat dohromady, to není identické.

A teď tedy v tom originálu, tady je už třetí případ, kdy ten překlad je špatný, zavádějící, hrubě nepřesný. Tam je: „L'esprit humain ne se connaît être autre chose qu'une chose qui pense.“ To znamená: lidský duch se nepoznává jako něco jiného než něco, co myslí. Já tady to *chose* překládám jako „něco“, protože *quelque chose* znamená něco a Francouzi „něco“ říkají jako nějaká věc. To znamená, když my řekneme věc, tak to má daleko větší důraz na tu takovou předmětnou věcnost, než tomu je ve francouzštině. Tam to slovo věc, *chose*, je odlehčeno. I když je to použito v jiné souvislosti než *quelque chose*. A když je tam třeba *une chose qui pense*, tak to není v tom hrubém smyslu jako věc, která myslí, že u nás to zní velmi tvrdě. Je to tam obsaženo, ne že by to tam nebylo, ale je to trošku odlehčeno proti tomu českému. Proto já bych tady v tom případě raději místo „věc, která myslí“ řekl „něco, co myslí“.

Ovšem překlad je zavádějící. Tam je, že duch pokládá se prostě za myslící věc. To „prostě“ si překladatel vymyslel, tam vůbec slovo „prostě“ není. A důležité je, že ne, že se pozitivně duch pokládá za myslící věc, nýbrž že se nepoznává jinak než jako něco, co myslí.

To je přece rozdíl. Když se poznávám jako něco, co myslí, anebo když se nepoznávám jinak než jako něco, co myslí. Když řeknu, že se poznávám, tak to znamená, pokud neřeknu nic dalšího, že jsem se poznal. Že to je legitimní poznatek. Poznávám se, zjišťuji, že jsem něco, co myslí. Ale takhle to tam neříká Descartes. Descartes to říká tak, že se nepoznávám leč jako něco, co myslí. Čímž je hned od počátku naznačeno, že samozřejmě mohu být ještě leččím dalším.

Tohle tam, ta formulace má svůj význam v tom kontextu, protože ihned Descartes pokračuje: „Na tuto námitku odpovídám, že ani já jsem nechtěl ony věci vyloučit,“ ty jiné věci. A říká tam ten rozdíl řád pravdy a věci a tak dál, k tomu se dostaneme.

Tedy ta nesprávnost toho překladu je v tom, že strašně nivelizuje to, co ten Descartes tam píše. Že místo aby naznačil v tom překladu, jak to je v originálu, že se ten lidský duch poznává jenom v jistých mezích, to znamená jenom omezeně, a připouští se hned od samého počátku, že ten lidský duch je něčím víc než pouhou myslící věcí nebo něčím, co myslí, tak on tam prostě řekne, že lidský duch se poznává jako to, co myslí.

Na druhé straně ten Descartes tam sice zdůrazňuje, že nechtěl ony věci vyloučit, ale nakonec připouští, že později v tomto spise dokáže, že opravdu k tomu lidskému duchu nepatří nic jiného než právě to. To je taková kuriozita. Nejdřív se brání, že nechtěl říci, že lidský duch je jenom to, co myslí, že to je jediná charakteristika. A formuluje to za tím cílem, tak aby nechal otevřené dveře, a pak ale říká: ano, ale v průběhu toho spisu prokážu, že opravdu lidský duch není nic jiného než něco, co myslí. Je to nesmysl? Není to nesmysl. Je to filozofický postup. I když k něčemu filozof dojde, tak to nemůže říkat na začátku, protože by to byla tautologie.

Na začátku musí filozof říkat něco, z čeho pak vyvozuje důsledky, ještě za pomoci různých dalších přistupujících tezí a syntetických soudů a já nevím čeho všeho. Ale nemůže na začátku rovnou tvrdit to, co pak na konci jenom dokládá. Tato metoda ve filozofii nemá dobrý zvuk. Na rozdíl od matematiky, kde naopak má dobrý zvuk, že tam se velmi často třeba tvrdí na začátku něco a pak se to dokazuje negativně. To jest: kdyby to nebyla pravda, tak dojdeme k rozporu. To je legitimní forma matematické argumentace. Jestliže prokážeme, že opačný předpoklad vede k rozporům, tak je to považováno za doklad toho, že ten předpoklad je správný. I když ho nemůžeme dokázat.

Pro filozofii toto neplatí. Nebo přinejmenším je to považováno za velmi takové – vyjádřeno s jedním českým spisovatelem – prdlé, že je to takové trošku vybočení ze společenských, filozofických společenských norem. A nikdy se s tím žádný filozof nespokojí a vždycky se omlouvá, když to použije, a že třeba nemáme čas teď se tím zabývat důkladně a tak dále. Ale pro filozofii tohle to opravdu není možné. Důvod nebudu říkat, ale je evidentní, dá se to prokazovat.

Ten rozdíl té dvojí formulace, pozitivní a negativní, je důležitý pro můj soud a to je zase věc, která neinterpretuje Descarta, nýbrž interpretuje náš přístup, z jehož hlediska je možno tu myšlenku Descartovu interpretovat způsobem anachronickým, neodpovídajícím Descartovi. Nicméně důležitým pro pochopení zase Spinozy, protože Spinoza je mnohem předmětnější myslitel ještě než Descartes a my tady máme určité možnosti interpretovat Descarta tak, že to toho Spinozu zaprvé vylučuje a že to nám dovoluje na Descarta navázat.

Nějak tak, jako třeba když Husserl navazuje ve svých Kartesiánských meditacích právě na tento spis Descartův, nebo když Patočka ve svých dějinách starověké filozofie interpretuje apeiron fenomenologicky, což je naprostý anachronismus. Ale nic proti tomu, prostě je to nádherná možnost interpretace, navzdory tomu, že samozřejmě není adekvátní tomu mysliteli, o kterého jde, ale je to skvost sám o sobě. Na závažnosti a také kráse myšlenky nemůže ubrat nic, když je interpretací nějaké myšlenky staré, a to interpretací anachronickou.

To dělají třeba v hudbě skladatelé, že napíšou něco k poctě Bachově a začnou nějakým motivem Bachovým a pak to zpracují naprosto moderním způsobem. Není proti tomu námitky. Filozofie tohle může dělat také. Ale musí být jasno, co dělá. Nemůže si myslet, že už ten starý myslitel opravdu to takhle chápal. Ale můžeme to tak interpretovat. Podobně i Descarta můžeme interpretovat a Descartes je pro nás cenný právě, když nemá být pouze muzeálním exponátem, tak je pro nás cenný v tom, že my ho můžeme – některé jeho myšlenky, některé jeho přístupy – interpretovat tak, že je přijmeme dnes. Ale pak je musíme reinterpretovat pochopitelně.

Tedy ten rozdíl mezi tím pozitivním a negativním vymezením je ten, že to Descartovo negativní vymezení nám dovolí tam vnést určitou myšlenku mnohem pozdější, kdežto ten překlad nám to nedovoluje. Ten překlad nám říká, že se duch pokládá, dokonce prostě za myslící věc. Ta negativní formulace připouští, že to, že se lidský duch chápe, poznává, pouze jako něco, co myslí, tak připouští, že je tady něco, co tomu sebepochopení uniká.

A důraz na tuto možnost interpretace u Descarta je možno přinášet několikerým způsobem. Jednak tím, že najdeme ještě analogická místa jinde, která potvrdí, že dokonce Descartes sám byl opatrnější než ten překladatel, ačkoliv by to mělo být naopak. A zejména protože nám to otvírá pohled na celou další historii kontinentálního myšlení ovlivněného tím kartesiánským racionalismem, která vyústila v dnešní krizi pojetí subjektu, jak jsme už o tom minule mluvili.

Takže to není jenom věc, na kterou jsme tam náhodou narazili, ale je to věc důležitá z obecného hlediska. To jest v širších kontextech. Ne jenom pro interpretaci Descarta, ale pro ten širší kontext. A my jsme si říkali, že ten širší kontext je vždycky také důležitý pro to, jak budeme číst to, co tam není. Tedy ten volný prostor, který ta negativní formulace Descartova nechává, spočívá v tom, že ten lidský duch se nemusí nutně chápat jako entita v tom tradičním významu, to jest jako jsoucno, a že sám sebe může chápat jako něco, co není jsoucnem jako každé jiné jsoucno, co není entitou. Na první pohled to může vypadat dost divoce, ale uvědomme si, já už jsem na to poukázal minule, že třeba u Kanta, my se k tomu také, já to možná vezmu příště nebo popříště to vezmu s sebou a ukážu vám na Kanta, který v Kritice čistého rozumu tam říká, že vlastně pojem subjektu není žádný pojem. Že to není legitimně nasazený pojem, že vlastně se s tím nedá pracovat a že to leží mimo možnost zapojení

do toho filozofického systému. Že to je něco, co vybočuje. Dokonce říká, že to není pojem, nýbrž pouhá představa, a to značně konfúzní.

A taky jsem poukázal třeba v té analogii na Wittgensteina, který říká, že subjekt je něco, co leží za hranicemi toho světa, v němž se pohybujeme. Tedy že subjekt je mimo rámec toho, o čem vůbec se dá něco říct.

To je všechno založeno v Descartovi a musíme to tam najít. A my to ovšem můžeme najít jenom proto, že ta historie šla dál. Poněvadž v tom Descartovi to tehdy nikdo najít nemohl, poněvadž neměl k tomu předpoklady, ale my k tomu ty předpoklady máme. Proto my dneska tomu Descartovi jsme povinni rozumět lépe, než on rozuměl sám sobě. To je trošku drzost z naší strany, ale na druhé straně je to vlastně naše povinnost.

Tedy tady se otvírá ta základní, takřka propastná otázka: jaký je rozdíl – na jedné straně rozdíl, a jak je možno tento rozdíl překlenout, to jsou vlastně dvě otázky, ale patří k sobě – jaký je rozdíl mezi naším pochopením něčeho a mezi tím, co jsme pochopili.

To není rozdíl, prosím, upozorňuji a důtklivě vás žádám, abyste to odlišovali, to není rozdíl mezi věcí, skutečností a tím, co si o ní myslíme nebo co jsme z ní poznali a tak dál. A právě to, že to není totéž, vysvítá z toho textu Descartova a já bych teď vás prosil zase, jestli byste mně řekli, kde. Že ten rozdíl mezi tím, co si o věci myslíme, a tím – tou věcí, o které si něco myslíme, že pro Descarta není totéž jako rozdíl mezi skutečnou věcí a naším poznáním nebo naším vědomím o té věci.

Stačí jenom ukázat na několik slov, které o tom říká. Neinterpretujte to, já nechci, jestli nemáte chuť se do toho pustit jenom proto, že nevíte, jak to říct, na tom nezáleží. Já chci jenom si zkontrolovat, jak jste to četli. Ne vaši schopnost to vyjádřit.

Tam je přítomno něco také, o čem se nemluví, ale co patřilo v té tradiční metafyzice k jednomu z argumentů, přesněji řečeno k jednomu z důkazů existence Boží. To se tam právě...

Jiný hlas: Třeba s tím ostrovem nebo...

Přesně, ano, to je ono. To je ono. Ten argument, znáte někdo, jak vypadá ten důkaz existence Boží na základě té myšlenky dokonalosti?

Jiný hlas: Tím se to shodovalo, ale ten původní pokus o Boha...

Jestliže Bůh je nejdokonalejší, nejvýše dokonalé soucno, tak samozřejmě k té dokonalosti patří i to, že jest. Poněvadž pak by nebyl nejvýše dokonalé soucno. Proti tomu se vedl argument: mysleme si nejdokonalejší a nejnádhernější ostrov. No tak samozřejmě k tomu nejdokonalejšímu ostrovu patří, že takový ostrov je. A touto reinterpretací toho argumentu na jiném předmětu se prokazovalo, že to neplatí.

A k této věci se Descartes vztahuje. On to nemohl jen tak vyvrátit, že, protože samozřejmě ten protiargument byl trestastelný, že. Tam byly na to vysazeny nějaké tresty. Tak nebylo to možno jen tak beze všeho, že, to ještě dlouho ne. Ale tohle pozadí toho, to je tam tedy přítomno, že, a proto se tam o té dokonalosti mluví, ale Descartes velmi šikovně se vyhýbá centru věci a přesto říká všechno, co potřebuje. Naznačí každému tak, že ví každý, kdo trošku je jenom vzdělán, tak ví, o co jde, a přesto ovšem se mluví jakoby o něčem jiném.

Totiž že Descartovi vůbec nezáleží na tom, zda ta věc, kterou vposledu míníme, existuje nebo neexistuje, že mu jde o něco jiného. A on tam má dva termíny, které odlišují povahu skutečné věci a míněné věci. Víte, které to jsou dva termíny v tom textu? Je to samozřejmě zas tam dole na té 26.

stránce v tom posledním nedokončeném odstavci, který je dokončen až třemi řádkami na straně 27. Jak charakterizuje skutečnou věc na rozdíl od věci míněné? Přičemž ta míněná věc může být vposledu také skutečná, ale taky nemusí být skutečná, jak tam říká. Tak jaká dvě adjektiva tam má pro to?

Jiný hlas: Materiální a objektivní?

Správně. Materiální, to je ta skutečná věc, a objektivní, to je jenom to představované. Tady máme doklad toho, že ještě to slovo „objekt“ znamená představu. Jak jsme si to říkali minule. Objectum nebo objectus, adjectivum objectus, je hozený před nás, ho před nás. No a to, co házíme před sebe, to není ta věc, která tam už byla. To teprve my házíme. To je naše představa té věci. Která se liší od té věci představované.

Tady je zase ještě další věc, že patří k tradici konfúzně užívat takovýchhle slov, jako je třeba představa. Když mluvíme o představě, tak nikdy není docela jasno: Máme na mysli představu představovanou, anebo představu představující? Jste schopni to kontrolovat? Představa je to, čím si něco jiného představujeme, anebo představa je to, co si tím představováním představujeme. V tom slově je obojí. A to je základní chyba, toho se musíme ve filozofii zbavit, takovýchto konfuzí a dvojsmyslností, dvojvýznamovostí. A to není jediný případ, na to narazíme mnohokrát. A právě díky tomu některé argumenty neplatí, jsou vlastně jenom sofistickými argumenty, protože se tam mění dva významy v pozadí za jediným slovem. To už odhaloval Aristoteles, to je jedna část jeho Organon o sofistických důkazech nebo o sofistických argumentacích.

Tak ten rozdíl mezi skutečností a předmětem sebepochopení, pokud jde o ducha samotného, to jest aplikujeme-li ten rozdíl toho objektivního a materiálního na ducha... Tak ten rozdíl mezi materiální stránkou ducha a objektivní stránkou ducha, to jest mezi duchem samotným, mezi skutečností ducha a mezi představou ducha. Tento rozdíl je Descartem formulován jako rozdíl mezi řádem pravdy věcí a mezi řádem myšlení. Všimli jste si toho tam doufám. Mohl by se někdo pokusit o nějaké vymezení nebo třeba ne vymezení, ale jakési pochopení těchto dvou výrazů. Co to je řád pravdy věcí a na druhé straně ten řád myšlení? Proč se tady mluví v obou případech o řádu? Má to být nějaká analogie? Jaký je vztah mezi těma dvěma řády?

Tady už nejde o to interpretovat Descarta, jestli vůbec nám to dává smysl. Co to je řád pravdy věcí? Co to je pravda věcí? Jaká je pravda této knihy nebo pravda toho okna? Co to je pravda věcí?

Jiný hlas: Substance.

A proč myslíte, že to je substance?

Jiný hlas: (nesrozumitelná odpověď)

To bychom mohli říct taky pravda substance. Proč tam zavádět... kdyby pravda věcí byla substance těch věcí, tak proč bychom měli zavádět nové slovo, když už máme substanci? Proč je to pravda? Proč se tady hovoří vůbec o pravdě? To jest *veritas*, což je z latinského *verum*, to je opravdový, pravé.

Jiný hlas: To, co ta věc je, skutečně.

Ano. Je to navázání na tu řeckou koncepci pravdy jakožto něčeho, co je závislé na soucnu, soucnosti věci. My už jsme o tom mluvili, ale k těmto věcem se musíme v různých kontextech vracet vždy znovu, abychom věděli... to máte jako když vám někdo umře. Odpusťte, že skáču do takového příměru, ale když vám někdo umře, tak se stane, že ještě třeba půl roku potom najednou v nějaké souvislosti si uvědomíte, že umřel. Ještě v té souvislosti jste si to vlastně do té doby neuvědomili. Řada lidí dnes, zejména na úřadech, si ještě neuvědomili, že proběhla revoluce. Ačkoli to vědí, ale ještě prostě v určitých souvislostech jedou postaru.

Tedy není jednoduchá... Prosím? A hodiny, aha. Jo, odpusťte. Takže já bych, abych věděl, kde možná... Jo, takže prosím vás, pusťte si hlavou... a my jsme dneska ale zcela zapomněli na toho Patočku. Takže prosím vás, připomeňte mi to, příště kdybych na to zapomněl.

A příště by si někdo mohl, ještě bych si zadal jednu věc, by si mohl někdo vzít, pokusit se říci něco k tomu řádu myšlení a řádu pravdy věcí. Kdo by byl ochoten? Několika slovy, to je bez dlouhého vykládání, to může být za půl minuty hotové nebo minutu. A když bude chtít dýl, může taky. Já bych rád, abyste se trošku toho zúčastnili. A nebo co, kdyby si to připravili tři? Co byste tomu říkali? A že by se to pak srovnalo. Přihlašte se tři.

Jeden. Napíšete si to, nebo kdo to píše? Jo, ten je tady, není. Jo, napíšete si to, prosím vás? Jeden, ještě dva bych prosil. Ale nedomlouvejte se. Zajímavý to je, když to udělá každý sám nezávisle. Když se domluvíte a budou všichni říkat totéž, tak to nám stačí jeden. Nikdo? Tak zůstane u jednoho. Jste v tom sám. A nebo ještě se přihlašte potom kolegovi Polzákovi, udělejte to dál. Takže končíme.